

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

11. Sayı

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - ERZURUM 1993

ŞİHABUDDİN es- SİVASİ
ve
UYUNU' T- TEFASİRİNDEKİ METODU

10. Sayıdan Devam

Doç.Dr.Şükrü ARSLAN

Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebetleri Beyanı

Yer yer âyetler arasındaki mana münasebetlerine temas eder, fazla teferruata girmeden en basit şekli ile belirtmeye çalışır. Bu tür açıklamalarına şu mısali verebiliriz:

الذى علم بالقلم¹⁴⁸ أى علم الانسان الخط و الكتابة بالقلم ولك من كرمه لان فى علم الكتابة منافع كثيرة ، لا تضية الا بالكتابة ، قيل اول من خط بالقلم ادرس بتعليم الله تعالى ، ووجه المناسبة بين خلق الانسان من علقه و بين تعليم الخط بالقلم تنبيه على ان اللاتسان هالتين ، حالة الذلة وهى كونه علقه ، وحالة العزة وهى كونه عالما بالتعليم وهو اشرف المراتب يعنى انه كان ذليلا مهيينا فأعزه الله بالعلم . فدل ذلك على انه لو كان غير العلم اشرف لكان ذكره اولى . وقوله " علم الانسان مالم يعلم " ¹⁴⁹ بدل من " علم بالقلم " أى علم عباد ما لم يعلموا وخرجهم من ظلمات الجهل الى نور العلم ذلك ايضا من كرمه العظيم .

" Kalem ile - yazmayı - öğretene " yani insana yazıyı ve kalemle yazı yazmayı öğretti. Bu, Allah'ın lutfundandır. Çünkü yazı yazmada pek çok yarar vardır. Söylendiğine göre kalem ile ilk yazı yazan Allah Teâlâ'nın öğretmesiyle İdris (A.S.) olmuştur.

İnsanın kan pıhtısından yaratılması ve kalemle yazı yazması arasındaki münasebet; İnsanın iki durumunun bulunduğuna dikkat çekilmesidir. Bunlardan biri kan pıhtısından olması nedeniyle zillet hali, diğeri ise öğrenebilme yeteneğinden ötürü mertebelerin en şerefli olan izzet halidir. Demek oluyor ki, insan değersizdi, onu ilimle üstün kıldı. Bu, eğer ilimden daha şerefli bir şey olsaydı onu

¹⁴⁸Alak sûresi, 4.

¹⁴⁹Alak sûresi, 5.

zikretmesinin daha uygun olduğuna delâlet eder. " İnsana bilmediğini öğretti " cümlesi " kalemlle öğretti " cümlesinden bedeldir. Yani kullarına bilmediklerini öğretti ve onları cehalet karanlıklarından aydınlığa çıkardı. Bu da Allah'ın keremindedir 150.

Âyetler arandaki münasebetlere yer verdiği gibi kimi sûreler arasındaki münasebete de temas eder. Aşağıdaki misalde görüleceği üzere bunları kendi görüşü olmaktan çok müfessirlerin görüşleri olarak verir fakat müfessirlerin isimlerini zikretmez .

" يا ايها الذين آمنوا اوفوا بالعقود " 151 قال المفسرون : لما ابتد الله فى سورة النساء بالامر بتقواه للناس ليوحده ويطيحوه مع بيان انه خلقهم وكثرهم من نفس واحد ورجالا ونساء ووصاهم بقسمة الموارث بينهم على المقدار التى فرضها فى الوصية وبيان الحدود والاحكام العدل والظلم ثم ختم السورة بالقسمة الموارث التى لم يذكر فى الوصية على المقادير المفروضة فيها بين الاخوات . أكد حفظ ذلك فى هذه السورة بالامر بالوفاء بعهد المؤكد فى دين الله من تحليل حلاله و تحريم حرامه .

" Ey inananlar, yaptığınız akidleri yerine getirin ". Müfessirler derler ki ; Allah Teâlâ, Nisâ sûresinde insanları, kadın ve erkekler olarak yaratıp sayılarını çoğalttığını beyân etmiş, kendisini birleyip itâat etmelerini, korkup saymalarını emretmiş, mirası aralarında farz kıldığı yolla bölüşmelerini tavsiye etmiş, adalet ve zulüm hükümlerini açıklamış, Mâide sûresinde ise ahde vefayı emretmekle bunların korunmasını te'kid etmiştir.

Bazen âyetlerin faziletine de temas eder. Fakat bunlar pek fazla değildir. Daha çok konu ile ilgili hadis ve eserleri nakleder, kısa açıklamalarda bulunur. Bazı müfessirlerin yaptığı gibi her sûrenin sonunda o sûrenin fazileti ile ilgili bir hadis nakletmez. Müellifimizin Bakara sûresinin son âyetlerinin faziletleri hakkında yaptığı nakillerden biri şöyledir :

150 Uyûnu't-Tefasir, II, vrk.223 b.

151 Mâide sûresi

قال ابن عباس رضى الله عنهما : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم لما دعا بهذه الدعوات قيل له عند كل كلمة قد فعلت ، وقال صلى الله عليه وسلم " من قرأ آيتين من آخر سورة البقرة فى ليلة كفتاه " اى من قيام الليل او من حساب يوم القيامة .

İbnu Abbas (R.A.) şöyle demiştir : Resulullah (S.A.) bu duaları - Bakara sûresinin son âyetlerini - okudugunda her kelimeyi - cümleyi - söyledikçe kendisine hiç şüphesiz yerine getirdin denildi. Resulullah (S.A.) de " her kim geceleyin Bakara sûresinin son iki âyetini okursa, ona kâfi gelir " dedi. Yani gecesini ihya etmiş olur, yahut kıyamet günü hesabında ona yeter ¹⁵² .

6- Akaid ve Kelâmî Konuları Beyanı

Yeri geldikçe akaidle ilgili meselelere kısaca temas eder, kimin görüşü olduğunu belirtmez. Aşağıdaki misallerde bazılarının, ameli imandan saydıklarını söylemiş, kime ait olduğunu belirtmediği gibi kaynak da vermemiştir :

قال المسلمون : يا رسول الله ما صنع الله بصلاة اخواننا الذين صلوا الى بيت المقدس وماتوا عليها فانزل الله تعالى " وما كان الله ليضيع ايمانكم ¹⁵³ اى صلاتكم الى بيت المقدس قبل التحويل لان الصلاة لا تكون الا بالايان ، وبهذا استدل البعض على ان العمل من الايمان ، وقيل معناه ايمانكم بالصلاة الى البيت المقدس وانما قال : ايمانكم بالخطاب تغليبا للاحياء الحضور على الامات فالمراد ايمان الاحياء و الاموات .

Bazı müslümanlar, ey Allah'ın eleçisi Mescid-ı Aksa'ya yönelerek namaz kılan ve kiblenin değişmesinden önce vefat eden kardeşlerimizin kıldıkları namazlar hakkında Allah Teâlâ ne yapacak, dediler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ şöyle buyurdu : " Allah sizin imanınızı zayıf edecek değildir " yani kiblenin Beytu'l-Haram'a çevrilmesinden önce Beyti'l-Makdis'e yönelerek kıldığınız namazlarınızı zayıf edecek değildir. Çünkü iman olmadan namaz olmaz.

¹⁵² Uyunu't-Tefâsir, I, vrk. 39 a. Hadis için bkz. Buhârî, Megâzî, 12; Müslim, Musafiri 255; Tirmizî, Seyâbu'l-Kurân, 4.

¹⁵³ Bakara sûresi, 143.

Bazıları, bu âyeti, amelîn imandan olduğuna delil göstermişlerdir ¹⁵⁴. Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılınmasına imanınız, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Sağ olanlar hazır ve çoğunluk oldukları için hitab sağlardır. Bundan maksat ise, sağ ve vefat etmiş olanların imanındır ¹⁵⁵.

Müellifimiz kelâmî konulara da fazla yer vermemiş, kelâmî meselelerle ilgili izahları gayet kısa tutmuştur. Umumiyetle şahıs ve mezhep isimlerini de zikretmemiştir.

Şimdi bu nitelikleri taşıyan bir misal verelim :

" لئلا يكون للناس على الله حجة ¹⁵⁶ يوم القيامة " بعد " ارسال الرسول " اليهم فلا يقولوا " ما ارسلت الينا رسلا فكيف تعذبنا ؟ قيل لو لم يكن ارسل الله اليهم رسولا كان ذلك عدلا منه لو هبته العقل الذي به يعرف التوحيد لهم ولكن ارسل الرسل فضلا منه ليكون بينهما على النظر مع تبليغ ما حملوه من التكليف الدينى و تعليم الشرائع واذا حاة للعلم وزيادة فى الحجة عليهم

Peygamberler geldikten sonra - kıyamet günü - insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmaması için " O gün bize peygamber göndermedin, bize nasıl azab edersin diyememeleri için, denilir ki, şayet insanlara peygamberler gelmemiş olsalardı, Allah'ın kendilerine tevhitî bilmelerini sağlayacak olan akıl nimetini verdiğiinden yine de onlara zulmedilmiş olmazdı. Fakat Allah Teâlâ katından bir iyilik olarak, peygamberleri gönderdi ki, onların arasında bir gözlemci olsunlar, mesajlarını onlara iletirler, dinî hükümleri öğretirler, öğrenme hızlansın, delil çok veya güçlü olsun ¹⁵⁷.

" وكان من الكافرين ¹⁵⁸ بعد اذ لم يكن كافرا ، وقيل كان فى علم الله منهم ، وهذا القول جبرى و الاول سنى .

" O, zaten- kâfirlerdendi - oldu - ". Başlangıçta kâfir değildi, sonradan kâfir oldu. Denilir ki, o yani İblis, Allah Teâlâ'nın ilm-i

¹⁵⁴ Haricilere göre amel imandan bir cüzdür. Mu'tezile'ye göre amelî terkeden küfürdür fakat, yeri beyne'l-Menzileteyn'dir. bkz., et-Taftazanî, Sa'duddin Mes'ûd b. 'Uma Şerhu'l-Makasid, Âmirre Matbaası, İstanbul, 1277, II, 182.

¹⁵⁵ 'Uyunu't-Tefâsîr, I, vrk. 18 b.

¹⁵⁶ Nisâ sûresi, 165.

¹⁵⁷ 'Uyunu't-Tefâsîr, I, vrk. 76 b.

¹⁵⁸ Bakara sûresi, 34.

ezelisinde kâfirlerdendi. Bu söz Cebriyye'ye girer. Birincisi ise sünnidir 159

Allah'ın ilminde kâfir olması demek, İblis istese de inanmazdı, zira inanmamak onun için mukadderdi. Böyle düşünmek ise Cebriyyeciliktir: Onun için de yukarıdaki âyet-i kerimeyi " kâfirlerden oldu " şeklinde anlamak daha muvafık gelmektedir.

7- Fıkh ve Ahlâkî Konulara Yer Vermesi

Ahkâm âyetlerinin tefsirini diğer âyetlerin tefsirinden biraz daha geniş tuttuğu müşahade edilir. Umumiyetle Ebû Hanîfe'nin görüşlerinin yanında İmam Şafî'nin görüşlerini de zikreder. Bir kısmında İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine yer verir. Ancak Ahmed b. Hanbel'in adı Mâlik'den daha az geçer. Nadiren de dört mezhebin dışındakilere atıfta bulunur. Bazen de " kâle gayruhum " ifadesi ile kimi kasdettiğini meçhul bırakır. Aşağıdaki misalde görüleceği gibi mezhep imamlarının görüşlerini verir, tenkidlere girmez hatta tercihini de açıkça belirtmez, mümkün merteye tarafsız kalmaya çalışır. Fakat yine de Ebû Hanîfe'nin görüşünü üstün tuttuğu hissedilir .

فاغسلوا وجوهكم و ايديكم الى المرافق¹⁶⁰ أى مع المرافق، فيدخل المرافق فى الغسل لوورد الستة بذلك . " و امسحوا برؤسكم " و الباء فيه زائدة ، وقيل تمييز ، فمالك يوجب مسح جميع الرأس كالوجه فى التيمم ، و أبو حنيفة ربه كاحمد ، و الشافعي يوجب ما يطلق عليه اسم المسح كشعرة واحدة بخلاف مطلق الرأس فى الحج فانه لا يجوزى عنده اقل من ثلاث شعرات لان الامر هنا مطلق المسح و الامر هنالك حلف شعر الرأس و اقل الجمع ثلاثة عندهم قوله " و ارجلكم " بالتصّب عطفًا على ايديكم و بالجر عطفًا على رؤسكم على سبيل التبعية و الجوار كما فى قوله تعالى " و حور عين " و اوجب بعض الناس المسح عليها ظاهر العطف ومنع بان المسح لم يضرب له غاية فى الشرع و هنا جاء بـ " الى " و هى غاية فيحمل المسح على الغسل الخفيف وقيل فائدة هذا العطف وان كانت غير مسموحة و هى على الاقتصاد فى صب الماء على الرجلين لانها مظنة الاسراف فى صب الماء . قوله " الى الكعبين " اى و جب غسل الرجلين مع الكعبين كاليدين مع المرفقين ، و الشافعي و محمد بن جرير لا يوجبان غسل المرفقين و الكعبين مع اليدين و الرجلين نظرا الى كلمة " الى " قيل انما جميع المرافق وئى الكعبين لان جميع المرافق يقابل

159 'Uyûnu't-Tefâsir, I, vrk.7 a.

160Mâide sûresi,6.

جمع المخاطبين فيلزم منه انقسام الاحاد بالاحاد وان تشنية الكمبين لفي توهم ، ان في كل رجل
من الرجلين كمبين لو قال في كل رجل كمب واحد له طرفان من جانبي الرجل فيكون التفسير
على هذا ان كل مكلف يجب عليه غسل رجليه الي الكمبين منهما بخلاف المراقق لانه لا توهم فيه .

" Ey inananlar, namaz kılacağınız zaman yüzünüzü ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin. Hakkında hadis bulunduğu için ayak topukları yıkamaya dahildir. " Bîrûsükum " ðaki bâ harfi cerri zâiddir. Tab'id için olduğu da söylenir. İmam Mâlik, teyemmümde yüzün meshedilmesi gibi, abdestte başın tamamının mesh edilmesinin farz olduğuna kanıdır. Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel gibi başın dörtte birinin mesh edilmesini, Şafi'i ise " mesh " sözcüğünün ifade ettiği mana miktarınca başın bir kısmının meshedilmesini farz görür. Bu hacdaki traş olmanın aksine bir tane saç teli dahi olabilir. Hacda üç saç telinden daha azın kesilmesi calz değildir. Çünkü burada emir mutlaka mesh etemektir. Hacda ise saçların kesilmesi esastır. Şafi'ye göre cemnin alt sınırı üçtür. "ERCÜLEKÜM " " EYDİYEKÜM " üzerine atfedilerek mansub, " ruûsükum " üzerine atıfla da mecrur olur. Bu iğrab şekli ¹⁶¹ " حور عين " âyetinde olduğu gibi tâbi olma ve civâr iledir. Bazıları atfın açık olması nedeniyle ayakların mesh edilmesi gerektiğine kani oldular. Şer'i de meshin şuraya kadar yapılacaktır gibi bir sınır konulması sebebiyle ayakların mesh edilmesi yasaklandı. Burada " ricleyn " kelimesi, nihayet ifade eden " ilâ " harfi cerri ile gelmiştir. Bu itibarla da " mesh " hafif yani mübalağa edilmeden yıkamaya yorumlanır. Pek uygun olmamakla birlikte bu atfın şöyle bir faydasının bulunduğu söylenir : Ayakların yıkanmasında iktisatlı davranmak yani aşırıktan sakınmaktır. Zira ayak yıkamada suyun fazla dökülmesiyle ısraf çok olur . " الي الكمبين " ifadesinde ayakların topuklarla beraber yıkanmasının farz olduğu anlaşılır. Tıpkı kolların dirseklerle beraber yıkanması gibi. eş-Şafi'i ve Muhammed b. Cerir " ilâ "ya rağmen, kollarla beraber dirseklerin, ayaklarla beraber de topukların yıkanmasının farz olduğunu kabul etmezler. Denilir ki âyet-i kerimede dirsek kelimesi cemi, ayak kelimesi de tesniye olarak yer almıştır. Zira dirsek kelimesinin çoğul olması muhatabın çoğul olmasına mukabildir. Onun için de âhâdın, âhâda ayrılması gerekir. Topuk

¹⁶¹ Vâkıa, sûresi, 22.

kelimesinin tesniye olarak gelmesi vehmi kaldırmak içindir. Zira her ayakta iki topuk vardır. Şayet her ayakta bir topuk, onunda, ayağın iki yanında iki tarafı vardır demiş olsa, buna göre tefsir şöyle olurdu : Her mükellefe, dirseklerde olduğunun aksine iki ayağını topuklarla beraber yıkaması gerekirdi ki, burada vehm söz konusu değildir 162.

Ahlâk ve âdab-ı muâşeret konularına önem verdiğini söyleyebiliriz. Zira yeri geldikçe hadis ve kıbar-ı kelamlarla sözü uzatmadan izaha çalışır, okuyucuyu aydınlatmaya gayret sarfeder. Şimdi konuyu nasıl ele aldığı bir iki misalde görelim.

" اذ قال موسى " 163 عطف على قوله " واذا قلنا " عطف قصة على قصة ليعتبروا بها أي واذكر اذ قال موسى بن عمران " لفتاه " أي لعنده و انما قال " لفتاه " تعليقا للادب ، قال صلى الله عليه وسلم : ليقتل احدكم فتاى وفتاتى ولا يقتل عيدى و امتى " .

" Musa şöyle demişti " ifadesini " demiştik ... " kavline matuftur, ibret almaları için kısaa, kıssaya atfedilmiştir. Musa b. 'Umrân'ın kölesine " delikanlım " demesini hatırla. Sırf terbiye maksadıyla köleye delikanlık denilmiştir. Nebî (S.A.) de şöyle buyurmuştur : " Sizden biriniz kölesine kölem demesin; delikanlım, kızanım destin " 164.

Söylenen şey hakikat dahi olsa, insanların izzet-i nefislerini rencide edecek bir şey söylenmemesi, aksine gönüllerini alıcı, onurlarını okşayıcı tarzda hitab edilmesi isteniyor ki bu davranışların da öyle olmasını gerektirir.

Yukarıdaki misal, toplumda hürriyetini dahi kaybetmiş en alt seviyedeki insana nasıl söylenip, davranılacağı ile ilgili idi. Şimdi de en üst seviyedeki birine, üstelik zalim ve kendisi gibi inanıp düşünmeyenlerle nasıl konuşulacağı, onlara karşı nasıl davranılacağını öğütleyen bir misal verelim :

162 'Uyunu't-Tefâsîr, I, vrk. 80 a.

163 Kehf sûresi, 60.

164 'Uyunu't-Tefâsîr, II, vrk. 8 b. Hadis için bkz. Buhârî, İtk, 17.

"وقولا له قولنا • 165 الرؤساء بالكلام اللين اقرب الى الاتقياء من كلام العنف ، قيل سبق في عمله انه لا يتذكر ولا يسلم فكيف يستقيم قوله " لعله يتذكر او يخشى " 166 اجيب بان الترجي في " لعل " لهما اذهبا على رجائكما لا يخيب سعيكما ...

"O'na yumuşak söz söyleyin " başkanlar, lidereler sert sözden çok yumuşak sözleri dinlerler. Firavn'un geçmiş tutumundan öğüt almadağı, hak dini kabul etmediğı bilinmektedir. Onun için " belki öğüt alır veya korkar " denilmesi nasıl uygun olur ? sorusuna şöyle cevap verilir : Buradaki teraccî, Hz.Musa ile Harun'un Firavn'a gitmeleri nedeniyle umulur ki emeğimizin karşılığı zayı olmaz, ecrinizi alırsınız 167 dır.

8- Teşvik ve Tehdit Bildiren Âyetleri Beyanı

Âyetlerin havi olduğu teşvik ve tehditleri açıklamaya önem verir, bunlara okuyucunun dikkatini çeker, tehditlere karşı tedbirli olunmasını, teşviklere uyulmasını îma eder. Şimdi konu ile ilgili açıklamalarına bir iki misal verelim :

"و تدرون الاخرة " 168 بالتاء و الياء فى الفعلين اى تتركون العمل لها وفيه توبيخ لهم بحب عمل الدنيا وترك الاهتمام بالآخرة

" Ahireti bırakıyorsunuz ". " yezerûne " ve " tezerûne " şeklinde de okunur. Yani âhret amellerini terkedersiniz. Burada dünya ile ilgili işleri sevmek ve âhrete müteallik amelleri önemsememekten dolayı bir tehdit vardır 169.

Şimdi de teşvikle ilgili bir misal verelim :

" و الذين ينفقون " 170 يجوز ان يكون صفة للمتقين ويجوز ان يكون خبر مبتدأ محذوف هى هم الذين ينفقون اموالهم " فى السراء و الضراء " اى فى حال اليسر و المسر وقيل فى الصحة و المرض ، وفيه حث على التصدق بما امكن على كل حال ، حال قلة او كثرة قال عليه الصلاة

165 Tâhâ sûresi, 44.

166 Tâhâ sûresi, 4.

167 'Uyûnu't-Tefâsîr, II, vrk, 21 a-b.

168 Kıyâme sûresi, 21.

169 'Uyûnu't-Tefâsîr, II, vrk. 206 b.

170 Âl-i İmrân sûresi, 134.

و السلام : " الصغرى قريب من الله تريب من الجنة قريب من الناس بعيد من النار
، و البخل بعيد من الله عييد من الجنة بعيد من الناس قريب من النار¹⁷¹ .

" O (takva sahibi olan)lar bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar ". "ellezine" kelimesi " müttaki" lerin sıfatı olabileceği gibi, mahzuf mübtedanın haberi de olabilir. Manâ, onlar mallarını bollukta ve darlıkta infak ederler. Hastalık ve sağlıkta Allah için harcarlar, şeklinde de yorumlanmıştır. Burada az veya çok olsun her durumda ve imkân nisbetinde sadaka vermeye teşvik vardır. Nebî - salât ve selâm ola olsun - şöyle der : Cömert kimse, Allah'a, Cennet'e ve insanlara yakındır. Cimri ise Allah'tan, Cennet'ten ve insanlardan uzaktır, cehenneme yakındır¹⁷² .

Bir başka misal :

" المال والبنون زينة الحياة الدنيا¹⁷³ يتجمل بهما هنا ، فيه
تزهيد المؤمنين ، فيها توبيخ للمفتخرين بها يعني الزينة التي يفتخر بها الاغنياء ،
ليس بزاد الاخرة .

" Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür " O ikisi (mal ve evlât) ile burada - dünyada - güzel olunur. Onda müminlerin rağbetini azaltma, mallarının ve oğullarının çokluğu ile övünenlere tehdit vardır. Demek oluyor ki, zenginlerin övündükleri şeyler ahiret azağı değildir¹⁷⁴.

9- Muhkem ve Müteşâbih Konularını Beyanı

es-Sivâsi, Kur'an-ı Kerim'de muhkem âyetlerin yanında müteşâbih âyetlerin varlığını kabul eder. Muhkem âyetlerin Kur'an'ın aslı olduğunu, müteşâbihlerin manaya delâletlerinin ihtimalli ve karmaşık olması nedeniyle muhkem âyetlere hamledilerek tevîl edilmesi gerektiğini, buna ihtiyacı bulunduğunu ifade ile Âl-i İmran sûresindeki konuyla ilgili âyetinin tefsirinde şöyle der :

¹⁷¹Hadis için bkz. Tirmizî, Birr, 40.

¹⁷² 'Uyunu't-Tefâsîr, I, vrk. 49 b.

¹⁷³ Kehf sûresi, 46.

¹⁷⁴ 'Uyunu't-Tefâsîr, II, vrk. 7 a.

" آيات محكمات 175 متقنات واضحات لا يدخل فيها شيء من الاشتباه هن ام الكتاب
اي تلك المحكمات اصل الكتاب الذي تعمل عليه الاحكام و ترد عليه المتشابهات بالتأويل
" و اخر متشابهات " عطف على آيات ، و متشابهات صفة اخرى و منه آيات آخر يدخل فيها
اشتباه و احتمال يحتاج الى التأويل مثل المحكمات و المتشابهات ، و قوله تعالى " لا يأمر
بالفحشاء " 177 محكم ، و قوله " امرنا متريفيها فقسقروا فيها " 176 متشابه و تأويله امرنا
بمعنى كثرنا كما يجيء في موضعه و قيل المراد بالمحكم ما لا يدخل تغيير كالتاسخ ،
و المتشابه ما يدخله التغيير كالمسوخ و الاول اظهر لقوله " وما يعلم تأويله الا الله 178
و انما لم يجعل الله القرآن كله محكما كما في المتشابه من الابداء و التمييز بين الثابت على
الحق و المتزولة فيه كابتلاء بنى اسرائيل بالنهار في الاعتقاد بينهم و لان النظر
في المتشابه و الاستدلال به كشف الحق بوجوب الاجر و نيل الدرجات عند الله ...

" Muhkem âyetler " manası açık, teville ihtiyaç göstermeyen, tereddüde mahal bırakmayan âyetleredir ki " onlar kitab'ın esası ve temelidirler. Yani hükümlerin üzerine terettüb ettiği ve kitabın aslınu teşkil eden âyetlerdir. Müteşabih âyetler bunlara - muhkemlere - uygun olarak yorumlanırlar ". Bir kısmı da müteşabihdir. Bu " âyât " üzerine atfedilmiş olup, onun ikinci bir sıfatıdır. Ve diğer bazı âyetleri vardır ki, manasında kapalılık ve neyin kastedildiği tam olarak kestirilemez, dolayısı ile de teville ihtiyaç duyulur. " Allah kötülüğü emretmez " âyeti muhkeme, " nimet ve refaktan şımarmış olanlara emrederiz de fesad çıkarırlar " âyetini de müteşabihe misal verebiliriz. Tevili " emernâ " çoğaltmak manasındadır. Muhkemden maksat, nâsîh gibi değişme olmayan, müteşabih ise mensuh gibi değişiklik vuku bulandır da denilmiştir. " Onun tevilini Allah'dan başkası bilmez " âyeti nedeniyle birinci görüşün daha isabetli olduğu açıktır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'in tamamını muhkem kılmamıştır. Müteşabih ile denemek, hak üzere sebat edenle, etmeyenleri birbirinden ayırmak gayesi mevcuttur. Nitekim İsrail oğullarını itikadda nehir ile denemiştir 179. Müteşabihi inceleyip hakkı ortaya çıkarmak için

25 Âl-i İmrân sûresi, 7.

176 İsrâ sûresi, 16.

177 A'raf sûresi, 28.

178 Âl-i İmrân sûresi, 7.

179 Müellifin sözünü ettiği İsrail oğullarının nehir ile denenmesi, Bakara sûresinin âyetinde zikredilmektedir.

onunla istidlâlde bulunmak Allah katında büyük bir ecir kazandırır ve derecelere yükseltir 180.

Bazı sûrelerin başında bulunan ve " huruf-u mukattaa " denilen harfleri İbnu Abbas'tan gelen rivayetlerden de istifade ederek aşağıdaki misallerde olduğu gibi tevil ederek kısaca açıklamaya çalışır:

يسن 181 معناه يا انسان او يا محمد او فواتيح السور يفتح به كلام رب العزة ،
قرئ الياء بين الكسرة و الفتحة و بالامالة و بالفتح قرئ يسن .

Manası ey insan, ey Muhamed demektir. Yahut sûrelerin başlangıç harfleridir. Allahu Teâlâ sözüne onunla başlamıştır. " Ya harfi " kesre fetha arası yahut imale ile veyahut da fetha ile okunur¹⁸².

" الر " 183 ای أن الله الرقيب على كل شيء
" الر " yani ben her şeyi denetleyen Allah'ım 184.

10- Tenkidleri

es-Sivâsî, tenkidlere fazla yer vermez, Tenkid etmek istediği görüşleri umumiyetle isim zikretmeden kısaca verir, münakaşalara girmez, sözü uzatmadan onu reddeder.

Konuyu uzatmamak için bir misalle iktifa edeceğiz :

" وتضع كل ذات حمل حملها " 185 ای ولدها قبل تمامه خوفا ، وبدل على ان الزلزلة في الدنيا ،
ومن قال هي يوم القيامة جعل ذلك فرضا تهويلا لشأن الساعة

" Her gebe yükünü atar ". Yani yavrusunu doğum zamanı gelmeden korktuğu için düşürür. Bu, kıyamet depreminin dünyada olacağını gösterir. Kim onun hesap gününde olacağını söylese,

180 'Uyunu't-Tefâsîr, I, vrk. 39 a-b.

181 Yâsîn sûresi, 1.

182 'Uyunu't-Tefâsîr, II, vrk.112 a.

183 İbrahim sûresi, 1.

184 'Uyunu't-Tefâsîr, I, vrk. 183 a.

185 Hâc sûresi, 2.

kyamet günü hakkında tehlikeli bir iddiada bulunmuş olur 186.

11- Âyetlerden Sonuçlar Çıkarması

Kimi zaman âyetlerden bazı sonuçlar çıkardığı görülür. Aşağıdaki misalde ilmin, diğer şeylerden, Peygamberlerin de meleklerden üstün olduğunu söylemesi gibi :

فقال انبؤنى باسماء هؤلاء 187 المخلوقات " ان كنتم صادقين " اني لا خلق اعلم و اكرم منكم
 وفيه دليل على فضل العلم ، اذ لو كان في الوجود شيء اشرف من العلم لكان الواجب اظهار
 فضل ذلك الشيء لا بالعلم ، و دليل ايضا ان الانبياء افضل من الملائكة ...

Haydi onların isimlerini bana söyleyin dedi " yani yaratıkların isimlerini " eğer doğru iseniz ". Hiç şüphesiz ben, sizden daha bilgili ve daha üstününü yaratırım. Burada ilmin üstünlüğüne delâlet vardır. Çünkü ilimden daha üstün bir şey olsaydı, ilmin değil onun üstünlüğünün belirtilmesi gerekirdi.

Burada ayrıca peygamberlerin meleklerden daha faziletli olduklarına işaret mevcuttur 188.

SONUÇ

Şihâbuddîn es-Sivâsî, Osmanlı devrinde hâşiyecilik döneminden sonra ilk müstakil tefsiri yazma vasfını halzdir, eseri de aynı özelliği taşıyan ilk tefsirdir.

" 'Uyunu't-Tefâsir " bir dirayet tefsiridir. Hemen bütün dirayet tefsirlerinde olduğu gibi onda da rivayetle ilgili pek çok şey vardır. Müellifi; hadislerden, sahâbi ve tabîi kavillerinden istifade etmiş, israiliyât nitelikli hikâyelere çokça yer vermiştir.

Gramer kaidelerini sık sık hatırlatarak bunların bir kısmında

186 'Uyunu't-Tefâsir, II, vrk. 34 b.

187 Bakara sûresi, 31.

188 'Uyunu't-Tefâsir, I,6 b.

mana ile irtibatlarını ve farklı anlamları belirtmeye çalışmış, âyetler ve sûreler arasındaki münasebetlere yer verdiği gibi âyetler, hadisler, Arap sözleri ve darb-ı mesellerden şahitler getirmiş, şiirle istişhada önem vermemiştir.

Müellifimiz umumiyetle kendini ortaya koyamaz, dirayet nitelikli açıklamalarını genellikle kısa tutar, müfessirler tarafından farklı yorumlar yapılan yerlerde, onlardan gerekli gördüklerini, " kile " diyerek yahut " ار " atıf harfi ile nakleder, büyük ekseriyetle kaynak göstermez.

Bazen tenkidlerde bulunur, uzun münakaşalara girmez.

es-Sivâsi, ehl-i tasavvuftan olmasına rağmen, tefsiri tasavvufla ve Süleyman Ateş'in de dediği gibi işâri tefsirle ilgisi bulunmamaktadır 189.

'Uyûnu't-Tefâsir, pek çok yönden tenkid edilmeye müsaittir. Daha önce yer yer temas edilen başlıca tenkid noktaları şunlardır : Müellifin İsrâiliyyât tabir olunan malumata ve hayal ürünü hikâyelere bol miktarda yer vermesi, tabiat ilimlerinde bilgisinin azlığı, bunlara karşı olumsuz tavrı, nesh ve nüzûl sebepleri konularında hassas davranmaması, istifade ettiği kaynakları bildirmemesi gibi hususlar sayılabilir. Ayrıca bazen Mekki bir âyeti Medeni âyet gibi tefsir ettiği de görülür¹⁹⁰.

Bunun yanında olumlu yönlerin bulunduğunu da söyleyebiliriz. Şöyle ki : Genel yapısı ile kısa, özlü gramer belgisi vererek manaya açıklık kazandırmaya çalışması, âyetlerin hikmet yönlerini, teşvik ve tehdit unsurlarını okuyucuya ısrarla hatırlatması, kıssalar hariç ehl-i sünnet akidesi dışında bir şeyin bulunmaması ve benzeri özellikleri zikredülebilir.

189 bkz. Adı geçen müellif, İşâri Tefsir Okulu, A.Ü.Basımevi, 1974, . 215.

190 Meselâ : A'raf sûresi 29. âyetinin " والهيروا وهرهكم عند كل مسجد " her mescidde yüzünüzü O'na çevirin " bölümünü " أرى هر مصلوا وهرهكم الى الكعبة عند كل صلاة " her namazda yüzünüzü Kâbe'ye çevirin şeklinde vermiştir ki bu durumda âyetin Medeni olması gerekir. bkz. 'Uyûnu't-Tefâsir, I, vrk. 112 b.

Hacm itibariyle mücez sayılır. Hikâyeler çıkarılacak olsa, hacmi daha da küçülür. Bir kıyaslama yapılırsa, denilebilir ki en-Neseî'nin "Medârikü't-Tenzil" inden az daha kısa "Celâleyn Tefsiri"nden daha geniştir.

'Uyûnu't-Tefâsir'in belli bir devirde çok tutulduğunu, bir hayli rağbet gördüğünü ve çok okunduğunu tahmin ediyoruz. Yazma nüshalarının çokluğu, nüshaların pek çoğunun kenarlarında ve satır aralarında bol miktarda izah ve şerhlerin yapılmış olması, nüshaların fazla kullanılmış olmaktan eskimiş olmaları bir zamanlar çok okunduğu intibaini vermektedir. Birçok nüshada tefsirin ismi "Tefsîru's-Şeyh" olarak geçer . Asıl ismi bulunmaz ki bu da yaygınlığını gösteren bir delil sayılabilir.

Ömer Nasûhî Bilmen Büyük Tefsir Tarihi isimli eserinde " Bu tefsirin mütebariz vasfı görülmemiştir " der. Müellif öncekilere farklı yeni bir anlayışla tefsirini kaleme aldığı iddiasında değildir. Gerek yazılış gayesinden gerekse isminden yeni anlayış koyma yerine, çok mufassal olarak ele alınmış, uzun uzun izahlarda bulunulmuş tefsirleri okuma külfetinden okuyucuyu kurtararak, ona asıl lazım olanı sunmak arzusundaır.

Yeni bir anlayış getirme, öncekilere bir şeyler ilave etme, sonrakilere yol gösterme açısından önemi halz olmadığı tarafımızdan da kabul edilmektedir. Fakat kendi devrinde önemli bir boşluğu doldurduğundan da şüphe edilmemelidir.